

УДК 1 (091)

Т. А. Мурга

МЕТАФІЗИЧНИЙ, ПОЛІТИЧНИЙ ТА ЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «СВОБОДА» В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця
e-mail: tanya.kotsybnak@gmail.com

Анотація. В статті здійснено аналіз генези та інтерпретації категорії свободи в античній філософській традиції. Показано, що її виникнення пов'язане із соціально-політичними і духовно-релігійними особливостями давньогрецької цивілізації. На підставі перемоги в греко-персидських війнах та ствердження демократії виникає уявлення про свободу як вищу цінність та ідентифікуючу ознаку давніх греків. Разом із тим, в античній філософії виникає метафізична категорія свободи та її етичне втілення. Розкрито зміст цих основних аспектів античної свободи та їхню специфіку. З'ясовано, що саме антична ідея свободи стала основою її християнської інтерпретації та формування модерного її розуміння, яке лежить в основі сучасної філософії, права та етики.

Ключові слова: свобода, *ἐλευθερία*, рабство, політична свобода, атараксія, передвизначення.

Вступ

Свобода є однією з фундаментальних цінностей сучасної цивілізації. Право кожної людини за власним розсудом робити все, що не є шкідливим для інших, проголошене французькою Декларацією прав людини і громадянина, стає політико-правовою аксіоматикою після Другої світової війни, знаходячи своє відображення в Загальній декларації прав людини 1948 року та в конституціях більшості сучасних держав. Між тим сам концепт «свобода» залишається достатньо абстрактним, невизначеним та таким, що набуває множинності інтерпретацій. Як зазначає видатний сучасний український філософ В. Лях, «нині маємо близько двохсот визначень свободи, що засвідчує її багатовимірність та неоднозначність» (Лях, 2004: 3). Проблема розуміння свободи набуває особливої актуальності в наш час, коли, не зважаючи на її формальне визнання, певні політичні сили, застосовуючи найновітніші інформаційні засоби, намагаються маніпулювати волею людей, контролювати їхню поведінку, нав'язувати власні патерналістські цінності.

Проблема свободи завжди була у фокусі уваги філософів, теологів, політологів, правознавців, психологів тощо. Вона є центральною у філософсько-антропологічних студіях багатьох філософів. Українські філософи, історики, політологи, правознавці, серед яких: В. Андрущенко, І. Бичко, В. Бойко, М. Брайчевський, Г. Волинка, Л. Губерський, Я. Грицак, В. Загороднюк, А. Лой, В. Лях, В. Лук'янець, М. Попович, В. Табачковський, Л. Чекаль та інші. Цікаві ідеї щодо розуміння свободи в системі філософсько-правових понять знаходимо також у статті М. Абисової (Абисова, 2013). Закордонні дослідники, зокрема Р. Брамбо, Д. Деннет, П. ван Інваген, Р. Кейн, Дж. Кім, Т. О'Кіф, М. МакКенн, Д. Перебум, Л. Свендсен, Г. Стровсон, Г. Франкфурт, у своїх працях також розкрили різні аспекти цієї проблеми, але її витoki та генеза досить часто залишалися поза їхньою увагою. Саме це вимушує нас звернутися до самих джерел цього феномену й відповідного йому поняття, яке, за твердженнями багатьох мислителів, знаходиться в давньогрецькій духовній спадщині. Минуле завжди існує у варіативних рецепціях сучасності. Це стосується й античного спадку, який чекає свого особистісного переосмислення, що веде до

подолання застарілих стереотипів, мисленнєвого і реального оновлення.

Мета дослідження

Здійснення історико-філософського аналізу концептуальних засад генези та тлумачення поняття «свобода» в античних політико-правових, філософських та літературних дискурсах.

Методологія дослідження

Головним методом нашого дослідження став порівняльно-історичний метод, який дозволив нам збагнути особливості розуміння свободи в епоху античності. Був задіяним також компаративний метод – для порівняння поглядів різних мислителів та філософських шкіл. Не менш плідним виявився й метод концептуально-понятійного аналізу, який дав можливість уточнити та прояснити сутність трансформацій концепту «свобода». Зрозуміло, що нами були задіяні й такі загальнонаукові методи, як порівняння, аналіз та синтез, індукція та дедукція, абстрагування та конкретизація тощо.

Результати

Як пише сучасний американський філософ доктор філософії Чиказького університету Роберт Брамбо, «може здатися дивним, що такі поняття, як матерія, причинний зв'язок, математика, форма, людське «я», все потрібно було відкрити, але це так, і першими це зробили грецькі філософи» (Brumbaugh, 1982: 4). До таких первинних філософських понять Р. Брамбо чомусь забув віднести поняття «свобода», який вважається одним із визначальних у грецькому філософсько-політичному тезаурусі.

Концепт свободи, який у давньогрецькому дискурсі відображається словом «ἐλευθερία», з'являється в політичному та правовому дискурсах як протиставлення *δοῦλος* - рабству. Після перемоги над персами *ἐλευθερία* стає ідентифікаційним маркером еллінізму в протилежність «варварству». Мабуть, першим, хто чітко репрезентував цю ідентифікаційну дихотомію, був засновник античної трагедії Есхіл. У драмі «Перси», поставленої на афінській сцені під час свята Великих Діонісій в 472 р до н.е., на питання тіні Дарія: «Хто їхній пастир і керує військами?» хор афінян відповідає: «нікому вони не служать і нічий вони раби» (Есхіл, 1990: 20).

Особливої цінності набуває свобода в демократичних Афінах в часи керування ними

Периклом. Історик Фукідід вкладає йому в уста слова, в яких він прославляє воїнів, що загинули під час Пелопонеської війни: «Подібних людей прийміть нині за зразок, вважайте за щастя свободу, а за свободу – мужність і дивіться в обличчя військовим небезпекам» (Фукідід, 1968: 285).

У класичному давньогрецькому полісі свобода громадянина передбачала поєднання його господарської автаркії, громадянської повноправності і виконання громадських обов'язків. Вона сприймалася ним як природний стан і спадковий привілей, що вирізняло його від метеків і рабів, тобто людей, зовнішніх по відношенню до громадянського колективу. В античній Греції свобода традиційно виступала як антитеза рабству, кабалі, неволі, як згадана вже антиномія *ἐλευθερος / δουλος*. Зі здобуттям свободи людина отримувала чотири права: по-перше, правовий статус захищеного члена спільноти; по-друге, імунітет від незаконного переслідування; по-третє, право займатися тим, чим вона бажає; і, по-четверте, право вільного переміщення.

Хоча дихотомія свободи/ рабства, яка лежить в основі політичного аспекту античної свободи, вже в IV ст. до н.е. демонструє свою неспроможність та штучність. Пелопонеська війна показала, з якою легкістю свободних людей можна перетворити на рабів як військовополонених або жителів захоплених міст. Все це відбувалося на тлі падіння авторитету міст-держав, які були не здатні забезпечувати одночасно демократичність і політичну ефективність. Ослаблення полісних засад призводило до втрати єдності громадян із державою, що підривало полісне «політико-юридичне» розуміння свободи.

Симптомом цих кризових явищ є поява «космополітичної» школи софістів, які протиставляють полісній свободі внутрішню свободу індивіда. Тобто відбувається переорієнтація дискурсу свободи на свободу особистості, причому у деяких софістів ця свобода ототожнюється із самовласністю (*αὐτεξουσιότης*). Опонент Сократа, за платонівським діалогом «Горгій», Кіллікл розуміє під свободою можливість задоволення «сильною особистістю» будь-яких своїх бажань, тоді як стриманість і справедливість називаються ним вуздечкою, яку натовп людей, що приховують свою неміч, намагається на неї накинути. З цією метою більшість «слабосильних» встановлює закони, покликані залякати тих, хто здатний піднятися над ними, переконуючи їх у тому, що бути вище інших є ганебним і несправедливим. «Але якщо з'явиться людина, – проголошує Кіллікл, – досить обдарована природою, щоб розбити і скинути із себе всі кайдани, я впевнений: вона звільниться, вона втопче в бруд наші писання, і чари, і чаклування, і всі незгодні природі закони і, відродившись, з'явиться перед нами владиною колишній наш раб – ось тоді-то і просяє справедливість природи!» (Платон, 1999: 192)

Цій «природній» свободі «сильних» людей Сократ протиставляє свободу як владу над своїми вадами, яка долає рабство людини перед власними егоїстичними бажаннями та недостойними

прагненнями. Як відомо, цей Великий Афінянин не залишив після себе письмових творів, але, на підставі розповідей Ксенофонта та Платона, можна стверджувати, що їхній Вчитель розумів свободу людини як *ἐγκράτεια*, тобто владу над самим собою, самоконтроль. Так, Платон у «Горгії» свідчить, що Сократ протиставляє софістичній *αὐτεξουσιότης* «стриманість, вміння володіти собою, бути господарем своїх насолод і бажань». Тобто саме у Сократа, який за застереженням свого «даймонія» ніколи не займався політикою, свобода набуває етичного виміру. Цей аспект свободи абсолютизує Платон, при цьому надаючи свободі насамперед внутрішнього виміру.

Несправедливе засудження та смерть учителя остаточно зробили Платона ворогом демократії. В політичному устроєві рідного міста його найбільше обурювала «непомірна свобода демосу». В Афінах, на думку Платона, свобода досягла такої міри, що навіть собаки, коні і віслюки, сповнені свободи, відмовляються коритися людині (Платон, 1999: 169). Він вважав, що в афінській державі немає відмінності між свободним і рабом, громадянином та іноземцем, учнями і вчителями, старими і молодими. Для того, щоб привести державний лад Афін у відповідність із вищими ідеалами справедливості, він висунув проект ідеального суспільства.

Ця модель державного устрою може вважатися класичним виявом жорсткого патерналізму. Філософи-правителі в ньому повинні турбуватися про співгромадян, які до кінця не розуміють ні своїх справжніх бажань, ні свого призначення. Ступінь свободи в ідеальному полісі залежить від дотримання людиною моральних чеснот залежно від свого соціального статусу.

Арістотель пом'якшує моральний ригоризм свого вчителя, але разом із тим, саме наявність певних моральних чеснот робить людину свободним громадянином. Чесноти, на думку Стагірита, можуть бути притаманними лише свободним еллінам і є недосяжними сповна для людей, які є рабами або варварами. Умовою вільного вчинку він вважає розум. Саме зі спрямованістю розуму на мету (*τέλος*) Арістотель пов'язує можливість вільного вибору: «Це вже справа розуму – чинити так чи інакше. Застосовувати потрібно одне мірило: адже домагаються вищого блага» (Арістотель, 1976: 444). Відповідальність за власні вчинки пов'язана із свідомим вибором, що «звернений на те, що залежить від нас», відіграє важливу роль, оскільки «має справу із засобами до мети» (Арістотель, 2002: 99-101). Тобто мета людського існування (благо) є наперевизначеною, а ось шляхи її досягнення залежать від волі людини.

Не зважаючи на свій раціоналізм, Арістотель подібно до більшості античних філософів, вірив у природну, фізичну напередвизначеність, яка врешті-решт надає гармонії Космосу, полісу і приватному життю людини. Метафізичний (онтологічний) аспект свободи стає об'єктом міркувань і дискусій вже в елліністичну епоху. Цю правду, як відомо, пізньоантичні філософські школи розглядали вчення про сутність світу (фізику)

лише як передумову для правильного лікування для людських душ, тобто певних філософських практик.

Двома протилежними школами, що протистояли одна одній у розумінні метафізичної сутності свободи, були епікурейці та стоїки. Не зважаючи на досить жорсткий детермінізм свого попередника Демокріта, Епікур і його учні мабуть вперше в античній традиції проголошують наявність метафізичного підґрунтя людської свободи. Вони вбачають його в концепції про спонтанне відхилення (παρέκκλισις) атомів від прямолінійного руху (падіння). Саме ця новація в атомізмі дозволила Ціцеронові проголосити Епікура «визволителем, що подарував нам свободу». Сам Епікур у «Листі до Менікея», що наводиться Діогеном Лаертським, писав: «Справді, краще вже вірити байкам про богів, ніж користися долі[εἰμαρμένῃ], вигаданою фізиками, байки дають надію умилювати богів шануванням, в долі ж укладена невблаганна неминучість» (Епікур, 1986: 402). Послідовник засновника філософії Саду давньоримський поет і філософ Лукрецій Кар у своїй поемі «De rerum natura» наголошував на тому, що саме відхилення (clinamen) долають «закони долі» (Лукрецій, 1983: 65-66). Це, безумовно, означає, що саме в момент і відхилення, (παρέκκλισις), народжується свобода особистості. Античні епікурейці заснували щось на зразок психотерапевтичної лікарні, в якій пацієнтам пропонували «тетрафармакон» – ліки від хворобливих фобій. «Тетрафармакон» складався з чотирьох психологічних навіювань: «Бог не вселяє страху; смерть не викликає побоювання; благо можна легко досягти; зло легко перетерпіти». Після проходження «курсу лікування» людина досягає безтурботного стану атараксії. Це стан незворушності, що виникає тоді, коли людина не боїться богів, відкидає віру в загробне життя, уникає політики й чванливої компанії, оточує себе тільки вірними друзями, і, найважливіше, стає відкритою чесною особою, гідною довіри.

Як уже зазначалося, протилежністю життєрадісних епікурейців впродовж усієї пізньої античності вважалися похмурі стоїки. Засновник стоїцизму фінікійський грек із кіпрського Кітіону був на 5 років молодшим за Епікура. Втім заснована ним школа в передмісті Афін, набула більшої популярності, ніж замський Сад. Вчення Зенона, Хрісіппа та їхніх послідовників більшою мірою відповідали як традиційним уявленням греків, так і духу тієї епохи.

Стоїцизм, подібно до епікуреїзму, розглядав себе як «лікарню души», яка повинна позбавити людини відчаю та привести її до мудрої поміркованості; але засоби «оздоровлення» були протилежними до епікурейських. На противагу ескапізму та гедонізму прибічників філософії Саду стоїки закликали до активного способу життя, для чого людина повинна опанувати свої пристрасті, придушити потяги, противні розуму, придбати звички узгоджувати свою волю з природою і розумом. Мудрець повинен переносити все в житті з непохитною байдужістю, бо радість і горе, щастя і нещастя зумовлені вічною необхідністю природи

(Heimarmene, Fatum), а повставати проти того неминучого, що є протиним природі. Стоїк Клеанф, який сформулював стоїчний імператив, що став відомим завдяки Сенеці й Ціцерону: «Fatavolentemducunt, nolentemtrahunt» («розумного доля веде, а нерозумного волочить»).

Проголошуючи абсолютну наперед визначеність у природі, панування Фатуму в суспільстві, вони намагалися виховати в людині стійкість духу, внутрішню свободу щодо всіх непередбачених обставин Долі. Згідно з римським стоїком Епікетом «свобода (ἐλευθερία) – це наявність у нас совісті, чесності, стійкості, це неохильність до пристрастей і невідповідності печалю та страхам» (Епікет, 1997: 124). Розуміння свободи в пізньому стоїцизмі є наближенням до християнського (принаймні того, що є у апостола Павла). Свобода є суголосною Божественному Провидінню. Той же Епікет вважав, що вільна людина повинна навчитися бажати і погоджуватися з усім тим, що з нею відбувається за волею Того, Хто управляє всім світом» (Епікет, 1997: 294). Імператор-стоїк Марк Аврелій закликає свого прибічника: «Віддайся добровільно Клото... Люби тільки те, що відбувається з тобою і передвизначене тобі. Бо що могло б більше відповідати тобі» (Марк Аврелій, 2018: 39).

Але все ж таки християнське розуміння свободи не є тотожним стоїчному, більше того, воно є певною його протилежністю. На місце неминучої невблаганної Долі опиняється Божественне Провидіння, яке піклується про кожну людську душу і до якого можна звернутися з покайною молитвою. Християнство також засуджує захоплення сучасників астрологією, гаданням, мантикою, які проголошуються гріховними. Втім подальший порівняльний аналіз християнської свободи і ἐλευθερία античної філософії та виявлення особливостей першої складає предмет наших подальших досліджень.

Обговорення

Серед новітніх багаточисельних праць, присвячених концепту «свобода», найбільш систематичною та продуктивною є книга норвезького філософа, професора Університету Бергена Ларса Фредерика Свендсена «Філософія свободи» (2014). В ній він спромігся вибудувати більш-менш цілісну концепцію свободи, побудовану на критичному переосмисленні поглядів різних мислителів, здебільшого ліберального спрямування. В книзі норвезький філософ виокремлює три головних аспекти феномена, які охоплюються цим концептом: онтологічний (метафізичний), політичний і етичний. Вони розташовані подібно до гегелівської тріади як теза, антитеза й синтез. Онтологічною основою свободи виступає автономність буття індивіда, який, знаходячись у здоровому глузді, завжди має можливість здійснити свій вибір і контролювати власні дії. Але ця метафізична передумова має свій прояв лише в певних політичних умовах, найбільш ідеальними з яких є умови ліберальної демократії. Тобто концепт «свобода» має й своє політико-правове підґрунтя. Але будь-яка найліберальніша й

найдемократичніша політична система є вимушеним насиллям, а тому становить антитезу для метафізичної свободи. «Синтезом» стає етичний вимір свободи, який полягає в наявності внутрішньої свободи, яка не залежить від зовнішніх як фізичних детермінант, так і політичного та правового примусу (Svendson, 2014).

Отже, разом зі Свендсенем, ми виокремили три аспекти свободи: онтологічний (метафізичний), політичний і етичний. Але їхня генеза і взаємозв'язок в античній філософії мали інший характер, ніж у цій найновітнішій філософській схемі. Відомо учениця М. Гайдеґера, яка відмовлялася вважати себе філософом, Ганна Арендт якось зазначила, що «античне поняття свободи не відіграло ніякої ролі в грецькій філософії саме через його виключно політичне походження» (Арендт, 2002: 69).

І тому ми вважаємо, що первинним розумінням свободи в давньогрецькому дискурсі була свобода політична, що ми доводимо в нашій статті. На її підставі виникає вчення про можливість «внутрішньої свободи», тобто свободи над своїми пристрастями. Саме у Сократа, Платона та Арістотеля ми знаходимо вже етичний аспект свободи, який стає панівним в античній філософії аж до виникнення християнського її розуміння. Втім у епікуреїзмі народжується й метафізичний аспект свободи у вченні про вільне відхилення атомів. Цей аспект не набув тоді щоправда остаточної завершеності та загального визнання.

В сучасній філософії сформувалося декілька онтологічних підходів щодо розуміння свободи волі людини. Гален Стровсон поділяє їх на підставі 2-х позицій: заперечення свободи волі (детермінізм) – ствердження її існування (метафізичний лібертаріанізм) та сумісність детермінізму і визнання свободи волі: компатибілізм, який це допускає, та інкомпатибілізм, що заперечує їхню сумісність (Strawson, 2010: 6). Відповідно до цього деякі західні антикознавці намагаються знайти зародки цих позицій у давньогрецькій філософії. Безперечним представником детермінізму вважається Демокріт, який вказував на каузальну обумовленість руху атомів, які складають всі тіла. Давніх доепікуреївських атомістів можна також віднести до інкомпатибілізму детерміністського ґатунку. Поміркованими детерміністами можуть вважатися ранні стоїки, які вважали, що людська свобода обумовлюється природною необхідністю. Але вони стверджують можливість досягнення внутрішньої свободи, що дозволяє позначити їхню позицію як компатибілістську. Арістотель, якого вважають своїм давнім попередником сучасні філософські лібертаріанці, також разом зі своїм вчителем Платоном вірив у передвизначеність природних процесів, допускаючи при цьому можливість свободи волі. Лише епікуреїців можна назвати античними лібертаріанцями, оскільки вони як у метафізичній, так і в етичній сферах виступали апологетами людської свободи. Однак ця інтепретація не є усталеною: американський антикознавець Тім О'Кіф (Tim O'Keefe) вважає, що Епікур та Лукрецій Кар були не лібертаріанцями, а

компатибілістами (O'Keefe, 2009: 7). Пізні стоїки, які відстоювали сумісність існування жорсткої напередвизначеності долі і можливість досягнення внутрішньої свободи особистості, були також компатибілістами, якщо цю класифікацію можна застосовувати для аналізу античної філософії.

На нашу думку, подібна аналітична інтерпретація вчень давньогрецьких та латинських філософів є недостатньо правомірною модернізацією їхніх поглядів, які не вкладаються в сучасні дихотомії. Антична філософія вважала людину частиною Космосу, який підкоряється розумним, природним закономірностям. Людська природа живе за тими ж законами, що і природа самого космосу, вона підпорядкована стихійним і незбагненого фатальним принципам. Давньогрецькі та латинські філософи всіх шкіл в якості останньої причини вчинків людини завжди бачили переважання розумної або нерозумної природи.

Висновки

Теоретичне усвідомлення свободи як філософської категорії та універсалії культури трансформувалися від ідентифікаційного маркера еллінів і дискурсу протиставлення рабів і свободних громадян до ідеї внутрішньої свободи людини, яка пов'язана з оцінкою свого вибору, з теоретичної рефлексією і усвідомленням відповідальності за цей вибір. Філософія Арістотеля намагається узгодити природну напередвизначеність зі свободою волі людини, що спирається на власний розум. Порівняльний аналіз поглядів на свободу особистості прихильників Епікура і стоїків показує, що перші, спираючись на ідею відхилення атомів, визначають рух до свободи як процес спонтанний, який може носити невизначений, хаотичний характер; у других свобода розглядається як узгодження власної волі з напередвизначеною Долею. На противагу стоїкам, і всій попередньої філософської традиції, саме епікуреїці намагаються подолати домінуючий фаталізм в трактуванні свободи. Загальним моментом для цих філософських шкіл є визнання необхідності вибору певної позиції особистістю, яка або погоджується слідувати принципам держави і правовими нормами, що є характерним для стоїків, або відмовитися від них заради свободи як відсторонення або втечі від суспільства. Людина сама визначає ставлення до свободи через власні погляди і вибір. При цьому трактування свободи в епоху пізньої античності набувають морально-аксіологічного забарвлення, а для індивіда проблеми морального вибору і внутрішніх переживань стають пріоритетними по відношенню до зовнішніх чинників. Тим самим антична філософія стає духовним підґрунтям раннього християнства в його розумінні свободи. Концепт «свобода-ἐλευθερία» в християнській традиції буде об'єктом наших подальших наукових напрацювань

Список літератури

1. Brumbaugh, R. The Philosophers of Greece / Robert S. Brumbaugh. – N-Y.: SUNY Press, 1982. – 274 p.
2. O'Keefe, Tim. Epicureanism. / Tim O'Keefe. – Durham: Acumen Publishing Ltd, 2009. – 256 p.

3. Strawson, G. Freedom and belief (Revised ed.). / GelenStrawson. – Oxford University Press, 2010. – 104 p.
4. Svendsen, Lars A Philosophy of Freedom / Lars Svendsen; Kerri Pierce (tr.). – London: Reaktion Books, 2014. – 287 p.
5. Абисова М. А. Еволюція соціально-філософських поглядів на проблему соціальної нерівності: античність та середньовіччя / М. А. Абисова // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – Вип. 2 (27). – К.: НАУ, 2013. – С. 32-35.
6. Арндт Х. Міжминулим і майбутнім / Х. Арндт; пер. з англ. Вілен Черняк. – К.: Дух і Літера, 2002. – 321 с.
7. Аристотель. О душе // Аристотель. Сочинения в 4-х т. М.: Мысль, 1976. – Т. 1. – С. 369-451.
8. Аристотель. Нікомахова етика / Аристотель; Переклад з давньогрецької В. Ставнюк. – К.: «Аkvilon-Плюс», 2002. – 480 с.
9. Есхіл. Перси. Трагедії / Есхіл; пер. з давньогр. А. Содомори та Бориса Тена. Передм. А. Содомори. К.: Дніпро, 1990. – С. 16-49.
10. Лукрецій Кар Тит. О природе верей / Тит Лукреций Кар; перевод с латинского Ф.Петровского – М.: Художественная литература, 1983. – 384 с.
11. Лях В. Соціальні, особистісні та екзистенційні виміри свободи / В. Лях // Мультиверсум. Філософський альманах. – К., 2004. – № 44. – с. 1-14.
12. Марк Аврелій. Наодинці з собою / Марк Аврелій; пер. з латини Р. Паранька. – Львів: Априорі, 2018. – 184 с.
13. Платон. Горгій / Платон // Діалоги; пер. з давньогр. Дз. Коваль. – К.: Основи, 1999. – С. 155-233.
14. Фукидід. Промова Перікла (фрагмент з «Історії Пелопоннеської війни») Переклад А.Білецького // Антична література: Хрестоматія. Упорядник О.І.Білецький. – К.: Радянська школа, 1968. – С. 283-287.
15. Эпиктет. Беседы / Эпиктет; пер. Г.А. Тароняна. – М.: Ладомир, 1997. – 312 с.
16. Эпикур. Письмо к Менекею // Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский; пер. М. Л. Гаспарова. – 2-е изд. – М.: Мысль, 1986. – С. 402-406.

References

1. Abysova, M. (2013). Evolyuciya socialno-filosofskiyh poglyadiv na problemu socialnoyi nerivnosti: antychnist ta

- seredn'ovichchya [Evolution of Social Philosophical Studeis of Social Inequality Problem: Antique and Medieval Epochs]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu, Proceedings of the National Aviation University*, 2 (27): 32-35 [in Ukrainian].
2. Aeschylus. (1990). Persy [The Persians]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian]
3. Arndt, H. (2002). Mizh mynulym i majbutnim [Between Past and Future]. Kyiv: Duh i Litera., 321 p. [in Ukrainian]
4. Aristotle. (2002). Nikomaxova etyka [Nicomachean Ethics]. Kyiv: Akvilon-Plyus [in Ukrainian]
5. Aristotle. (1976). O dushe [On the Soul]. Vol 1: 369-451 [in Russian]
6. Brumbaugh, R. (1982). *The Philosophers of Greece*. N-Y.: SUNY Press.
7. Epictetus. (1997). Besedy [Discourses]. Moscow: Ladomy`r. 312 s. [in Russian]
8. Epicurus. (1986). Pysmo k Menekeyu [Letter to Menoecus] // O zhyznyi, uchenyiyah yzrechenyiyah znamenitih fylosofov [Lives and Opinions of Eminent Philosophers]. Moscow: Mysl [in Russian]
9. Lucretius, Carus Titus. (1983). O pryrode veshhej. [On the Nature of Things]. Moscow: Hudozhestvennaya lyteratura [in Russian].
10. Lyakh, V. (2004) Socialni, osobystisni ta ekzystencijni vy`miry` svobody [Social, Personal and Existential Dimensions of Freedom]. *Multyversum. Filosofskiy almanah, Multiversum. Philosophical almanac*, 44: 1-14 [in Ukrainian].
11. Marcus Aurelius (2018). Naodynci z soboyu [Meditations]. Lviv: Apriori [in Ukrainian]
12. O'Keefe, Tim. (2009). Epicureanism. Durham: Acumen Publishing Ltd.
13. Plato. (1999). Gorgij [Gorgias] // Dialogy. Dialogues. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian]
14. Strawson, G. (2010). Freedom and belief. Oxford: Oxford University Press.
15. Svendsen, Lars. (2014). A Philosophy of Freedom. L.: Reaktion Books.
16. Thucydides. (1968). Promova Pericles (fragment z «Istoriyi Peloponneskoyi vijny») [Pericles' speech (excerpt from "History of the Peloponnesian War)] // Antychna literatura: Hrestomatiya [Ancient literature: Anthology]. Kyiv: Radyanska shkola [in Ukrainian]

T. A. Myrpa

МЕТАФИЗИЧЕСКИЙ, ПОЛИТИЧЕСКИЙ И ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОНЯТИЯ «СВОБОДА» В АНТИЧНОЙ ФИЛОСОФИИ

В статье осуществлен анализ происхождения и интерпретации категории свободы в античной философской традиции. Показано, что ее возникновение связано с социально-политическими и духовно-религиозными особенностями древнегреческой цивилизации. На основании победы в Греко-персидских войнах и утверждение демократии возникает представление о свободе как высшей ценности и идентифицирующую признак древних греков. Вместе с тем, в античной философии возникает метафизическая категория свободы и ее этическое воплощение. Раскрыто содержание этих основных аспектов античной свободы и их специфику. Выяснено, что именно античная идея свободы стала основой ее христианской интерпретации и формирования современного ее понимания, которое лежит в основе современной философии, права и этики.

Ключевые слова: свобода, *ἐλευθερία*, рабство, политическая свобода, *атараксия*, *предопределение*.

T. Murha

METAPHYSICAL, POLITICAL AND ETHICAL ASPECTS OF THE CONCEPT OF "FREEDOM" IN ANTIQUE PHILOSOPHY

Introduction. The article is devoted to the analysis of the origin and interpretation of the category of «freedom» in the ancient philosophical tradition. It is shown that its emergence is associated with the socio-political and spiritual-religious features of the ancient Greek civilization. methodological foundations of religious studies as a purely scientific sphere and an academic discipline. The article reveals the need for the formation of value orientations in the Ukrainian civil society. Particular attention should be paid to spiritual processes. **The aim and the tasks** of the article are to implement the historical and philosophical analysis of the conceptual foundations of genesis and interpretation of the "freedom" concept in ancient political, legal, philosophical and literary discourses; to justify and disclose the main characteristics of religious studies both as a specific scientific field and an academic discipline. **Research methods.** The main method of research was the comparative-historical method, which allowed us to understand the peculiarities of understanding of the freedom in Antiquity. A comparative method was also used to compare the views of different thinkers and philosophical schools. The method of conceptual analysis was no less fruitful, which made it possible to clarify the essence of the transformations of the concept of "freedom". Such general scientific methods as comparison, analysis and synthesis, induction and deduction, abstraction and concretization, and so on have been used as well. As **aresearch result**, it has been found, that the primary understanding of freedom in ancient Greek discourse is political. There is a doctrine of the "inner freedom" as the freedom over passions on its basis. It is in Socrates', Plato's and Aristotle's heritage that we find the ethical aspect of freedom, being dominant in ancient philosophy until the emergence of Christian understanding. However, in Epicureanism the metaphysical aspect of freedom is born in the doctrine of the free deviation of atoms. This aspect has not, however, received final completion and general recognition afterwards. **Conclusion.** Theoretical awareness of freedom as a philosophical category and the universal of culture was transformed from the identification marker of the Hellenes and the discourse of opposition of slaves and free citizens to the idea of inner human freedom, which is associated with the evaluation of their choice, with theoretical reflection and responsibility for this choice. Ancient philosophy became the spiritual foundation of early Christianity in its understanding of freedom.

Key words: freedom, *ἐλευθερία*, slavery, political freedom, *ataraxia*, *predestination*.